

PRIMAVERA-ESTIU 2013

09

PREU EXEMPLAR 8 €

alberes

www.alberes.cat

DOSSIER

JOCST JOGUETS

CONVERSA

Artur Soldevila
VETERINARI DE
L'ESTAT, FILL DE
FIGUERES I EXDELEGAT
D'AGRICULTURA A GIRONA

RETRAT DE FAMÍLIA

**Els Pelai, de Sant
Climent Sescebes**
TRES GENERACIONS DE
CARNISSERS: 80 ANYS
RERE EL TAULELL

PERFILS

Josefina Matamoros
DIRECTORA DEL MUSEU
D'ART MODERN DE CERET,
DURANT 26 ANYS

Esteve Adroher
FILL DE L'ESTELA, HA
FET DE RAMADER,
DE CARBONER,
D'APICULTOR... I D'ACTOR

Fèlix Jaume
TOTA UNA VIDA DEDICADA
A LA SEVA FERRETERIA
DE FIGUERES, ARA
TANCADA

Martí Pujol
ANAVA PER MISSIONER,
PERÒ VA ACABAR
FENT DE SECRETARI
MUNICIPAL

Isidre Hurtós
FUSTER I ENTERRAMORTS
DE BÀSCARA QUE ARA FA
TALLES DE FUSTA

INDRET

Viladamat

A PEU

**De Palau-saverdera
a Sant Onofre**
**De Sant Miquel de
Fluvià a Ventalló**

42 planes que ens parlen d'unes formes de diversió que van canviant o van passant avall: les cartes i altres jocs de taula als cafès, els jocs d'infants al carrer o als patis de les escoles...

**AQUEST ESTIU
MIRA TOT EL
QUE POTS FER
A BARCELONA**

**INSPIRA
EL TEU ESTIU**

bcn.cat/estiu

**Els millors artistes, concerts
irrepetibles, els mundials de
natació i més de mil activitats
t'esperen**

#bcninspira

BARCELONA
inspira

Ajuntament de
Barcelona

FOTO DE PORTADA: COMPOSICIÓ
REALITZADA AMB JOGUETS DEL
FONS DEL MUSEU DEL JOGUET
DE CATALUNYA, DE FIGUERES.
AUTOR: JOAN JUANOLA

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS A LA RECERCA DE L'ADN DE CATALUNYA

JOAN-DANIEL BEZSONOFF (TEXT) // JOAN ANTONI POCH (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-19

CONVERSA ARTUR SOLDEVILA

DAVID PUJOL (TEXT) // ANIOL RESCLOSA I PLANES (FOTOGRAFIA)

20-25

RETRAT DE FAMÍLIA CAN PELAI DE SANT CLIMENT SESCEBES

MONTSE BATLLÓSERA (TEXT) // ANIOL RESCLOSA I PLANES (FOTOGRAFIA)

26-35

PERFELS

JOSEFINA MATAMOROS / ESTEVE ADROHER / FÈLIX JAUME MARTÍ PUJOL / ISIDRE HURTÓS

XAVIER FEBRÉS, SANTI PUIG, JOAN FERRERÓS, PITU BASART I DAVID PUJOL (TEXT)
FANNY DI FRANCESCO, ROGER LLEIXÀ, ANIOL RESCLOSA I PLANES I TONI VILCHES (FOTOGRAFIA)

37-81

DOSSIER JOCS I JOGUETS

DAVID PUJOL (COORDINACIÓ)

83-99

PATRIMONI

ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // INDÚSTRIES I COMERÇOS // HISTÒRIA
LLENGUA // FAUNA // FLORA // PLANTES I REMEIS

100-103

INDRET VILADAMAT

DÚNIA RIERA I ALBERT RIERA (TEXT) // ROGER LLEIXÀ (FOTOGRAFIA)

104-107

UNA MIRADA EN EL PAISATGE LA LLIBRERIA, DE PERPINYÀ

CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

108-111

A PEU

SANT ONOFRE, EL FAR DE TERRA ENDINS

NÚRIA TROBAJO (TEXT I FOTOGRAFIA)

DE SANT MIQUEL DE FLUVIÀ A VENTALLÓ

JOSEP M. DACOSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRAFICA ÀPATS COL·LECTIUS

JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRAFICA)

conversa amb el veterinari Artur Soldevila. FILL D'ARTURO SOLDEVILA GRATACÓS –CARNISSER DE FIGUERES– I DE CARME FELIU LLOBERA –DE FORTIÀ–, VA TREBALLAR, PRIMER, A ASTÚRIES I A ALACANT, I DESPRÉS A GIRONA, ON VA SER DURANT MOLTS ANYS CAP DELS SERVEIS DE RAMADERIA I, POSTERIORMENT, DELEGAT PROVINCIAL DEL MINISTERI D'AGRICULTURA, PESCA I ALIMENTACIÓ. VA SER FUNDADOR I PRIMER DIRECTOR DEL SEMEGA, ADSCRIT A LA DIPUTACIÓ DE GIRONA. TÉ, ENTRE D'ALTRES, LA MEDALLA FRANCESC MACIÀ AL MÈRIT AL TREBALL DE LA GENERALITAT I LA MEDALLA DEL MÈRIT AGRÍCOLA ATORGADA PEL GOVERN FRANCÈS. EN AQUESTS MOMENTS ESTÀ ENFEINAT PREPARANT LES SEVES MEMÒRIES.

DAVID PUJOL TEXT

ANIOL RESCLOSA i PLANES FOTOGRAFIA

Artur Soldevila

Uns estudiants van demanar consell a Vicenç Villatoro sobre com fer una bona entrevista i ell els va contestar: no-més s'ha d'escoltar l'entrevistat. En una altra ocasió, un periodista va demanar a Jaume Barberà quin era el seu lema a l'hora de fer entrevistes i ell es va limitar a dir: escoltar per aprendre. Em trobo amb l'Artur Soldevila, doncs, amb aquest doble propòsit: escoltar-lo i mirar d'aprendre. M'ho posarà fàcil, perquè és un home que xerra pels descosits. 'Saps què et vull dir?', repetirà sovint durant l'entrevista...

–Sou una persona que ve del camp tècnic i, per tant, deveu ser un home sistemàtic. Procedim per ordre, doncs: on vau néixer?

–«Vaig néixer a Figueres el 7 de juny de 1928. El meu pare es deia Arturo i la meua mare, Carme. Formo part d'una di-

nastia d'Arturos: el meu avi ja s'ho deia, també el meu pare, el meu fill –que va morir– i el meu nét, que ja és l'Arturo V. A casa tenien una carnisseria al carrer Nou, davant la font Llumínosa, que en deien a Ca l'Arturo. Ara hi ha una botiga en què venen pintures i marcs de quadres. El meu avi era un home molt cèlebre a l'Empordà, extravertit, conegut per tothom, que durant la Primera Guerra Mundial comprava llana pels aliats...»

–La Guerra Civil us atrapa de ben petit, doncs.

–«Jo anava a l'escola als Fossos –nosaltres no en dèiem la Salle, en dèiem els Fossos– i, quan *estalla* la guerra, em porten a Fortià, a can Masnou, que era la casa dels meus avis materns. Vaig anar a l'escola del poble, que feia poc que s'ha-

DAVID PUJOL. La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog. **ANIOL RESCLOSA i PLANES.** Girona, 1980. Fotògraf

retrat de família Can Pelai de Sant Climent Sescebes.

AMB ELS PELAI DE SANT CLIMENT FEM UNA PASSEJADA QUE ENS PORTA DEL PRIMERTERÇ DEL SEGLE XX ALS NOSTRES DIES I QUE ENS AJUDA A ENTENDRE L'EVOLUCIÓ D'UN NEGOCI I D'UNA SOCIETAT. «SI VOLS RESUMIR-HO EN POQUES PARAULES, EL MEU AVI MATAVA ELS XAIS I ELS BOTIA AMB LA BOCA, EL MEU PARE MATAVA ELS XAIS I ELS BOTIA AMB LA MANXA I JO VAIG DIR... SI HE DE MATAR XAIS, COMPRO UN COMPRESSOR», DIU L'ENRIC, LA TERCERA GENERACIÓ DE LA FAMÍLIA, REFERINT-SE AL FET QUE CAL BOTIR ELS XAIS PER PODER-LOS ESCORXAR MÉS BÉ.

MONTSERRAT BATLLOSERÀ TEXT
ANIOL RESCLOSA i PLANES FOTOGRAFIA

Tres generacions de carnisseres

Deia l'escriptor André Maurois que hi ha dues maneres de ben envellir. La primera és actuar com aquelles persones que superen la vellesa per mitjà de l'acció. La segona és acceptar la vellesa amb serenitat i sense fatalismes, sense doldre's d'allò que es deixa enrere. A can Pelai, de Sant Climent Sescebes, aquest any n'han fet vuitanta. No és fàcil arribar als 80 anys, i menys encara si es fa amb plena força i vitalitat, com és el seu cas. Potser és que els Pelai compleixen les dues regles d'or de què parlava Maurois i, acceptant amb sere-

nitat el passat d'una història familiar que va començar ara fa vuitanta anys, tenen més força que mai per encarar el futur amb èxit.

Tot va començar quan, un dia del mes de març de l'any 1933, en Pelaio Navarra Roca –amb l'ajuda de la seva mare, la Leocàdia Roca Estanyol– va decidir de canviar el rumb que li marcava la tradició familiar. El seu pare, en Pere Navarra Masplà, era un bosquetà que es dedicava a fer llenya i carbó, així com d'altres activitats de temporada que li permetien de tirar la

família endavant. A ell, però, el gran de quatre germans, dos nois i dues noies, aquella feina no li agradava gaire. A principis dels trenta del segle passat, en Pelaio vivia amb la família en una casa a tocar de la fonda La Parra i treballava a la fàbrica de bastons que hi havia al poble, una indústria on feien –amb fusta de lledoner– bastons rectes i de ganxo, fuets per menar els carros i fustes per a domar els cavalls.

L'àvia Leocàdia, que era l'empresonadora de la família, va comprar la casa on avui hi ha la carnisseria i el va

MONTSERRAT BATLLOSERÀ. Palafrugell, 1966. Filòloga
ANIOL RESCLOSA i PLANES. Girona, 1980. Fotògraf

animar a muntar-hi el negoci que han compartit tres generacions de la família, fins ara. La casa, de fet, n'eren dues de juntes i van costar 500 duros cada una. Ara és un edifici situat al carrer Espolla, en ple centre del poble i molt a prop de tot arreu, però en aquells moments era als afores. En iniciar-se el negoci, en Pelaio no tenia encara la majoria d'edat i l'alta de l'establiment va anar a nom del seu pare, en Pere. En aquest edifici ens hi trobem avui amb la filla d'en Pelaio –la Pilar Navarra Muntada–, el seu marit –en Joaquim

Torrent Tura–, i el seu fill –l'Enric Torrent Navarra–, que han volgut compartir amb nosaltres alguns dels records que han viscut o que han sentit explicar a la família.

La Pilar comença a descabdellar els fils de la memòria. Ha de desemmullar, però, els records d'allò que ha sentit a dir però que no ha viscut. Per això decideix de trucar a la tia Trini, la germana petita del pare, que l'ajuda a recompondre la situació. És ella qui li explica que la primera nevera que van tenir va ser de gel i que havien d'anar-

ne a buscar a Figueres, a peu. La tia Trini recorda que, durant la guerra, quan el seu germà es va veure obligat a deixar el poble, era ella la que anava a buscar els xais a pagès i els portava a coll, lligats. Aquells anys, al poble hi havia hagut una altra carnisseria, a cal Carnisser, que va plegar en acabar-se el conflicte bèl·lic. Durant la guerra, però, que en Pelaio va haver de marxar, i després de la guerra, que va haver de fer el servei militar, va ser l'àvia qui es va fer càrrec de tot, fins i tot de matar els xais. D'aleshores ençà, els costums

D'esquerra a dreta, la Pilar Navarra, l'Enric Torrent i en Joaquim Torrent, a la nova carnisseria del carrer Espolla de Sant Climent.

En Fèlix Jaume i la ferreteria

Fèlix Jaume

Fèlix Jaume i Viñas nasqué a Figueres el 31 de gener de 1932 a l'habitatge que els Jaume tenien sobre l'establiment del carrer de Caamaño, 12. El seu destí era fer-se càrrec del negoci familiar de ferreteria, però no li agradava gaire i el que volia era estudiar. Perdé el pare a 14 anys mentre estava cursant el batxillerat a l'institut Ramon Muntaner, del qual conserva un bon record, particularment del professorat. Acabats els estudis a Figueres els prosseguirà entre 1949 i 1954 a Barcelona per cursar peritatge, professorat i intendència mercantil, i féu el servei militar a Figueres acollint-se a les milícies universitàries. Entretant el negoci quedava a les mans de la mare i d'algun encarregat de confiança, però les coses no eren fàcils i la realitat va empènyer l'universitari a regressar a Figueres i encapçalar l'empresa. És a dir que des d'aquell 1954 fins aquest 2012 en què, a més de jubilar-se, ha tancat el negoci, han passat 58 anys, tota una vida.

El senyor Fèlix Jaume i els seus fills Jordi i Maria Assumpció han decidit tancar els tres establiments que la família tenia oberts a Figueres: la ferreteria de la placeta Baixa de la Rambla, la botiga-magatzem del carrer de Caamaño dedicat als electrodomèstics i a la ferreteria més industrial, i l'establiment del carrer del Gel (Eres de Vila) on venien tota classe de material sanitari. La jubilació del propietari, la crisi, la competència de les grans superfícies... han fixat les coordenades de la decisió.

La notícia familiar més antiga de dedicació a l'ofici de què té constància el senyor Fèlix fa referència al seu besavi Joan Jaume Sucarrat, casat amb una jove Gelart –de la família que ha explotat durant dècades la plaça de toros figuerenca– i que regentava un establiment que tenia al baixos de la darrera casa a la dreta anant de la Rambla a la plaça Josep Pla, justament on ara s'hi venen caramels i abans hi havia hagut el bar El Recó. Aquest negoci ja era obert abans de 1870 i consistia en una *quincaillerie* –ho diem en francès perquè en català l'evocació resulta més aviat negativa– i devien vendre paelles, olles i cassoles metàl·liques, potser alguna ratera o ballesta per als tords, forquetes, aixades i magalls, cadena de diversa mida... Aquest primer Jaume ferreter, tingué tres fills: Fèlix (1863–1935), que seguiria amb el negoci; Josep, que va obrir una drogueria a la cantonada de la plaça de l'Ajuntament amb el carrer de Peralada, i una noia que es casà a Girona.

El 1870 Joan Jaume trasllada l'establiment a la Rambla, al mateix lloc però no pas a la mateixa casa on l'hem vist fins avui. El nou local era gran, tenia cinc portes que donaven al carrer de Caamaño, una –la principal– que obria a la Rambla i encara una altra que no es feia servir i que donava al carrer de Monturiol; a la nòmina municipal de contribuents constava com a *Negocio de Hierros al por Mayor*. La família del senyor Joan Jaume vivia a l'entresòl i els aprenents, com era corrent, dormien al mateix establiment aprofitant la superfície plana dels

taulells. El 1905 compra les cases 12 i 14 del carrer Caamaño i el 1908 els Jaume es traslladen a viure en un pis del davant mateix, cantonada Caamaño-Nou, a sobre de les joguines i maletes Parés. En aquest moment ja és Fèlix qui està al capdavant de l'establiment; aquest Jaume és el que dóna una considerable empenta al negoci: prospera i destina a magatzem les cases del carrer de Caamaño, i estableix una foneria al carrer de sant Simó (paral·lel al de Peralada, més avall del Casino). Aquesta fosa arribarà a tenir més de cinquanta treballadors, fabricaran tota classe de peces, sobretot de ferro colat, i serà proveïdora reconeguda a tota la província. El propietari ampliarà el ventall d'oferta, tindrà encarregats, dependents i aprenents, i es projectarà personalment i comercialment a la ciutat. Fèlix Jaume diu del seu avi que va ser el principal artífex d'aquest negoci que ha durat un segle i mig, i a més era un home *d'entregent*, conegut, que fou alcalde de Figueres fins a l'adveniment de la República el 1931, president del Casino Menestral durant 18 anys, membre de les juntes del Clerch i Nicolau i de l'hospital, accionista de la Hidro...

El seu fill Enric Jaume Sala, nascut el 1994, fou l'home que es féu càrrec de botiga i foneria els anys que encavallen l'abans i el després de la Guerra Civil. Durant la guerra la foneria fou obligada a fabricar material militar i, potser per aquesta raó, després el franquisme tracta displicentment aquesta i d'altres empreses que s'havien vist condicionades per les exigències de la guerra. Aquests anys confusos i plens de dificultats minaren la salut d'Enric Jaume fins al punt que morí als 51 anys, el 1946. El seu fill Fèlix en tenia 14 i recorda que les pèssimes condicions de la postguerra feren que tanqués la foneria el 1939; el tracte arbitrari a què fou sotmès el negoci, les taxes i les inspeccions del nou règim, la multa i el tancament de la botiga durant tres mesos que li imposà la *Fiscalia de tasas*, tot plegat li empitjorà la salut i per això morí tan jove. Era partidari que el seu fill

estudiés, per això el jove Fèlix pogué fer el batxillerat a Figueres i els estudis mercantils a Barcelona. Amb el pare traspassat, la mare Maria Viñas Bonavia acomboià el negoci amb l'ajuda d'algun encarregat de confiança, però a l'acabar l'etapa universitària Fèlix Jaume tornà a casa i es va fer càrrec de l'empresa.

El 1968 l'establiment passà un enrenou considerable: la ferreteria ocupava la botiga en règim de lloguer i la propietat decidí aterrar l'edifici de la Rambla per fer-ne un de nou, el que hi ha ara i que projectà l'arquitecte Pelayo Martínez. La finca era propietat de la família Abadal-Argemí, descendents de la marquesa de la Torre i dels Puig, la família de l'afrancesat i catalanista Tomàs Puig, i propietaris de la primera casa que s'hi erigí a mitjans del segle XVIII. Un cop cobert el tram de la riera de Gulligans que rebria el nom de Joaquín Caamaño, la casa es consolidà i disposava del que els figuerencs anomenaven jardí de la Marquesa, gran i que arribava fins a la casa del carrer de Monturiol on nasqué Dalí, per això el pintor recordava que de petit i des del balcó podia contemplar-lo en la seva extensió fins als darreres de la casa que donava a la Rambla. El que calia assolir per fer-hi pisos anava des d'una construcció baixa que allotjava el cafè Europa –seu de la Unió Esportiva Figueres–, fins a l'edifici de la Rambla que, a més de la ferreteria, acollia l'hotel Llombart. Les obres de la nova construcció es van fer en dues fases la qual cosa facilità que els Jaume no haguessin de tancar l'establiment. Tornats a l'espai original, la nova botiga resultà més petita que l'anterior però comptaren amb un soterrani que abans no tenien.

I arribà la dècada dels anys 60 en què, gràcies al turisme, l'economia de molta gent del país feu un salt endavant. Es construïren pisos nous, les famílies adquiriren cotxe i es popularitzaren el televisor, la nevera..., per això fou incorporat al negoci la ferreteria industrial, sol·licitada per la construcció, i l'electrodomèstic, que l'incipent consumisme demanava cada vegada més. Fèlix Jaume, casat el 1954 amb Leonor Albert Batlle, també amplià l'empresa amb la compra de Sanitaris Roig del carrer del Gel per jubilació del seu propietari. Quan els seus fills Jordi i Maria Assumpció, també estu-

dants de batxillerat a l'institut Ramon Muntaner, decidiren entrar a l'empresa, l'un portà l'establiment del carrer Caamaño i l'altra el dels sanitaris esmentats. I fins aquest 2012 que, per les raons esmentades al principi, els establiments de Fèlix Jaume han decidit tancar. El senyor Jaume m'explica les coses al despatxet tancat amb la característica mampara de fusta i vidre de la botiga familiar de la Rambla, el mateix lloc on va rebre Josep Valls per fer el capítol de *Comerç a/de Figueres* (2005) que va dedicar a la ferreteria. I és que Fèlix Jaume ha estat un negoci de comerç com tants n'hi ha hagut a Catalunya, de bon relacionar amb la síntesi literària que en va fer Santiago Rusiñol a *L'auca del senyor Esteve* (1907); s'hi assembla molt llevat del desenllaç: allà La Puntual tancava per la irrupció de l'art en el comerç i aquí Fèlix Jaume ho fa per la irrupció d'elements que en Ramonet hauria trobat prou més prosaics que el comerç mateix.

EL MEU AVI VA SER EL PRINCIPAL ARTÍFEX D'AQUEST NEGOCI DE LA FERRETERIA, QUE HA DURAT UN SEGLE I MIG. ERA UN HOME 'D'ENTREGENT', QUE FOU ALCALDE DE FIGUERES FINS A L'ADVENIMENT DE LA REPÚBLICA EL 1931, PRESIDENT DEL CASINO MENESTRAL DURANT 18 ANYS...

”

M3

Berenada dels membres del grup de teatre local d'Avinyonet de Puigventós.

ANY: ENTRE 1950 I 1960

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT D'AVINYONET DE PUIGVENTÓS.

M4

**Retrat d'un grup
d'homes i un gos
esmorzant en un prat
durant una excursió.**

ANY: DESCONEGUT

AUTOR: RAMON XIFRA RIERA

PROCEDÈNCIA: FONS

IGLESIAS - XIFRA, INSPAI

- DIPUTACIÓ DE GIRONA

DOSSIER JOCS I JOGUETS

DAVID PUJOL > COORDINACIÓ

Aprendre el joc de la vida [PÀG. 38]

DAVID PUJOL [La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog]

Una cosa molt seriosa [PÀG. 40]

ENRIC PUJOL [Figueres, 1960. Historiador i periodista]

Grecs i romans a Empúries [PÀG. 42]

JOAQUIM TREMOLEDA [Lladó, 1962. Historiador]

La gran caixa de joguets [PÀG. 46]

CARLA FERRERÓS [Figueres, 1987. Filòloga]

Aquelles botigues antigues [PÀG. 52]

FERNANDO AÍSA [Barcelona, 1961. Historiador]

Escacs al cafè Royal [PÀG. 56]

JOSEP PÉREZ [Barcelona, 1970. Periodista]

Quan els mitjons eren pilotes [PÀG. 60]

SEBASTIÀ ROIG [Figueres, 1965. Periodista i escriptor]

Pels carrers de Cadaqués [PÀG. 64]

ERIKA SERNA [Wasserlos, 1963. Historiadora i arxivera]

A Vilaür, palets i cuita amagar [PÀG. 66]

JOSEP CASAS [Camallera, 1957. Arqueòleg]
VICTÒRIA SOLER [Garrigoles, 1955. Arqueòloga]

La petanca, el flor i la pilota [PÀG. 68]

MONTSERRAT CAILÀ [Barcelona, 1960. Historiadora]

Les cartes a Cantallops [PÀG. 72]

LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]

Nines d'abans per als nens d'ara [PÀG. 74]

FRANCESC MONTERO [Figueres, 1981. Filòleg]

Barquetes, 'llerons' i 'pidraltes' [PÀG. 76]

LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]

**Altres reportatges: A Castelló: saltar i parar, a matar jueus...
En Lluís Vega Ferrer, de Figueres / Pacífic Vallmajó i el Xinet Xang
Baldufes i entramaliadures / El set i mig a Palau-saverdera / Il·lusionisme a Llança**
[PÀGINES 45 / 49 / 55 / 62 / 71 / 78]

JORDI CANET / ROSA M. MORET / MARIA MERCÈ ROCA / SEBASTIÀ ROIG / ARNALD PLUJÀ / JOSEP M. SALVATELLA

Perfils: Mercè Llobet / Manuel Ortega / Jordi Reixac / Josep Ginestera / Martí Carreres

[PÀGINES 50 / 51 / 70 / 79 / 80]

ISABEL GUZMÁN / MARISA ROIG / MARTA VÁZQUEZ / ELISABET GINESTERA / JAUME CANYET

Una nena amb les joguines
de Reis // FOTO: Joan Lassús.
Arxiu Històric de l'Escala.

Aprendre el joc de la vida

David Pujol > TEXT

Georges Méliès, un dels pioners del cinema, afirmava que no es podia viure sense *féerie*, sense una mica de fantasia. Ho deia l'any 1933, ara fa vuitanta anys, però de fet és una frase ben actual. Des de sempre, i encara avui, els nens i les nenes, a partir del joc i a través de la fantasia que desprenen els joguets, aprenen a conèixer-se —a saber on són els seus límits— i a entendre els altres. El joc és un dels educadors més eficaços.

Les pàgines d'aquest dossier són plenes d'imaginació, d'il·lusió, de màgia. Hem volgut recuperar una gran varietat de noms i de maneres de jugar d'abans, hem volgut parlar d'una època on s'anava més que no pas ara als cafès a jugar a escacs i a fer la partida, hem volgut documentar alguns dels joguets que tenien els nostres pares i els nostres avis. A vegades, no els calia ni comprar-los: se'ls feien ells mateixos.

L'Enric Pujol comença amb unes reflexions sobre la importància del joc en les nostres vides i ens recorda que, malgrat l'etimologia de la paraula —*jocus* vol dir divertiment—, en realitat és una activitat molt seriosa. També reivindica, en aquest article introductori, la figura del figuerenc Eduard Bartolí, traspasat l'any 2007. Que el joc ve d'antic ens ho demostra en Joaquim Tremoleda, en el seu article sobre la manera de jugar dels

grecs i romans d'Empúries: a la mosca de bronze, a fer ganyotes, a *nuces*, al *turbo*... Es veu que això passava fins als 17 anys, quan els infants es desfeien de les seves joguines i les consagraven als déus.

En Jordi Canet ha parlat amb en Salvador Famoso, de Castelló d'Empúries, i li ha explicat, entre d'altres coses, la tradició d'anar a matar jueus amb les carraques cada Dijous Sant. La Carla Ferrerós ha tingut una conversa amb en Josep Maria Joan i Rosa, director del Museu del Joguet de Catalunya a Figueres, que es va inaugurar el 1982. Explica que ha sentit a dir a molta gent que el museu és un espai màgic, un espai sense temps on el visitant deixa de ser-ho i es converteix en protagonista de la seva pròpia infància.

El dossier també té un lloc per al col·leccionisme. La Rosa M. Moret recupera la memòria de col·leccionista Lluís Vega Ferrer —que va morir fa 14 anys— a través dels records del seu fill, Lluís Vega Vidal. La Isabel Guzmán ha anat a parlar amb la Mercè Llobet, una figuerenca que ha aplegat més de 5.000 nines a casa seva. La Marisa Roig ens explica la col·lecció de soldats de plom que té Manuel Ortega a Sant Pere Pescador. Li aclareix, però, que els soldats només li agraden quan estan quiets a la vitrina.

Amb la Marta Vázquez, a través del testimoni d'en Jordi Reixac, podem conèixer el curiós artefacte de la petadora, que servia per a llançar lledons amb una certa força. Nosaltres, quan érem petits, en dèiem un esclafidor.

L'Arnald Plujà ens ha recordat el set i mig i ens ha fet recular a una època en què jugar a cartes als cafès i als casinos era ben habitual. Igual que ha fet en Lluís Serrano parlant

de Cantallops: que si la brisca, que si el truc, que si la botifarra, que si el canari...

Un divendres a la tarda en Francesc Montero va anar a l'escola de Boadella, concretament a la classe dels alumnes més grans, a veure com la Lluïsa Maset els explicava els jocs de la seva infantesa. Els va dir: «Nosaltres jugàvem tres vegades més que vosaltres: primer, quan buscàvem el material que necessitàvem; segon, quan ens construïem la joguina, i, tercer, quan hi jugàvem». Amb la Lurdes Boix coneixem la manera de divertir-se dels nens i nenes de l'Escala. Ho fa a partir del testimoni de Joan Brugués, Domènec Gamito, Carme Costa i M. Teresa Pellicer. Tots quatre passen dels 80 anys. Acabem el dossier amb tres perfils: Josep M. Salvatella ens retrata en José Antonio González, de Llançà; l'Elisabet Ginestera fa parlar el seu pare Josep Ginestera, i, per últim, en Jaume Canyet ens evoca el testimoni d'en Martí Carreres, un enamorat dels mots encreuats.

Són pàgines, aquestes que llegireu, farcides de vida. Plenes de molts records d'infantesa. Tots guardem, a dins nostre, una mica d'alè d'aquell nen petit que vam ser. Segurament deu tenir raó Georges Méliès, que no podríem viure sense fantasia. Perquè la paraula fantasia ve de Phantasos, el déu de la il·lusió, i òno és la il·lusió la que ens permet de viure amb els peus a terra però, ahora, amb la mirada posada a l'horitzó? 🍷

En Fernando Aísa ens parla d'algunes antigues botigues de joguets de Figueres –can Llaunetes, can Parés, can Coll-Costa...– a través del testimoni de l'Helena, filla de Pere Teixidor propietari de la botiga de can Llaunetes. La Maria Mercè Roca escriu sobre Pacífic Vallmajó, creador del Xinet Xang, del Pallasso Bob i del Gos Tom. La història d'aquests joguets seria divertida si no fos que va acabar malament.

En Josep Pérez parla del cafè Royal de Figueres, un establiment amb anomenada i quasi centenari, on des de fa anys s'hi han aplegat els millors jugadors d'escacs de la comarca. També s'hi ha jugat, i s'hi juga, a dòmino, a cartes i a parxís. En Sebastià Roig, per la seva banda, ha anat a Garriguella a conversar amb l'octogenari Benet Majó, que fa memòria del pam i toc, dels jocs de guerres, de la baldufa... L'Erika Serna ha dialogat amb en Joan Manuel Tajadura, de Cadaqués, i ens parla d'es pal enseuat, de la cuca-cela, de les clotxes, del *valentiro*, d'agafar la fortalesa, de fer de dalenc...

Dels jocs que es jugaven abans a Vilatür ens en fan memòria en Josep Casas i la Victòria Soler, amb l'ajuda d'en Narcís Sabrí: a palets, a boles, al riscle, al marro i a la xarranca, que ells en deien la *mansana*, pronunciat amb essa. La Montserrat Cailà, amb la col·laboració d'en Jean-Paul Escudero, ens explica els jocs que han pogut documentar al Vallespir: el flor –pronunciat amb t final, *flort*–, la *betzana*, la *patorra*, el *tritís*, la pilotada...

Nens de Castelló d'Empúries jugant al joc de la cadira a la Salut de Terrades, 19 de setembre de 1957 // FOTO: Jaume Garriga. PROCEDÈNCIA: Col·lecció Anna Maria Garriga Puig.

Grecs i romans a Empúries

ELS ANTICS GRECS I ROMANS JUGAVEN A LA MOSCA DE BRONZE, A FER GANYOTES, A DAUS, A 'NUCES', AL JOC DE 'DIGITIS MICARE', AL 'TURBO' I A MOLTS D'ALTRES

Joaquim Tremoleda > TEXT // Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries > FOTOGRAFIA

L'home sempre ha practicat el joc i ha estat un aspecte fonamental de la seva vida, en el transcurs de les diverses edats. En l'àmbit de les activitats lúdiques, l'antiguitat clàssica va configurar una sèrie d'esquemes que la nostra societat ha heretat, com a mínim fins que els jocs d'ordinador i els jocs *online* han reclòs els jugadors en els seus domicilis.

Amb el sentit de la *paideia*, els grecs van elaborar un sistema educatiu que tenia cura tant dels aspectes físics i corporals com dels anímics i espirituals. El

procés començava ben aviat, i es concebia el joc com a imitació de les ocupacions dels adults i com a preparació dels nens per al seu futur. Ben segur que en reconeixereu la gran majoria, perquè són els mateixos jocs que hem practicat a casa nostra. Empúries, com a exponent d'una ciutat que va tenir un poblament grec i romà ens ofereix nombrosos testimonis d'aquestes activitats.

Jocs i joguets infantils. Per cridar l'atenció de les criatures es feien servir

sonalls, titelles i altres elements mòbils. En fer-se grans, els nens romans jugaven —com els grecs— en grup, a l'aire lliure, per carrers i places, a una sèrie d'activitats per a les quals no era imprescindible l'ús d'objectes manufacturats, sinó que es podien fer servir elements naturals, com ara flors, aigua, pedres, petxines, animals, ossos, pals, palles i un llarg etcètera; o ni tan sols això per jugar a cuit i amagar, a córrer, a cavall fort o a cavallets —pujant l'un sobre l'esquena de l'altre—, a *musca aenea* —la mosca de

Figuretes de terracota pintades que procedeixen d'una tomba infantil d'època grega, del segle V aC: una nina amb les extremitats articulades i un personatge masculí amb davantal, que sosté una pala amb panets, que representa l'ofici de forner.

→ Els jocs en edificis públics

bronze-, que consistia a embenar els ulls a un nen que havia d'atrapar els seus companys. Una distracció atemporal era la de fer llengots, posar orelles de burro, fer ganyotes o l'*scloppus*, que era inflar les galtes i amb dos dits prémer-les per expulsar l'aire fent soroll.

Un joc molt comú era el de les *nuc*s: es feien petites piles de nous i s'havien de fer caure llançant-ne una altra; el premi era quedar-se les nous caigudes a terra. Als *talli* o *tropae* s'hi jugava amb bales, tabes –astràgals d'animal– o d'altres. Hi havia diverses modalitats, s'acostumaven a llençar quatre tabes alhora i se sumaven els punts, ja que cada cara o posició en la caiguda tenia una puntuació.

Alguns jocs eren de totes les edats, només calia amagar pedretes a la mà i intentar endevinar si el número era parell o senar. En el joc dels *digitis micare* hi havia dos jugadors enfrontats que aixecaven alhora la mà dreta mostrant un determinat número de dits i deien en veu alta un número que havia de ser la suma dels dits mostrats pels dos jugadors, són els nostres *xinos*. De fet, la morra encara es juga a les terres de l'Ebre.

Altres vegades, en canvi, s'utilitzaven estris com a l'*orbis*, guiar i fer córrer un cèrcol amb un pal; el *turbo*, que consistia en fer ballar una baldufa amb una corda. És possible trobar testimonis materials, restes arqueològiques, que demostrin la pràctica de jocs concrets. Per exemple, jugar a nines, que devien ser de drap, però se n'han conservat de terracota pintades, d'època grega, amb les extremitats articulades, que se solien posar a les tombes infantils.

És corrent trobar fireta de terrissa per jugar a cuines i a les feines de casa, com també ho era jugar a oficis o fer de soldats amb espases i escuts de fusta. Els nens romans usaven els joguets fins als disset anys. A partir d'aquesta

Per a un romà, anar als jocs significava assistir als grans espectacles públics. En una ciutat antiga l'existència d'edificis públics d'espectacles per a l'esbarjo de la població del nucli i del seu territori era una cosa imprescindible. *Ludi et munera*, els jocs i els combats, als quals hem d'afegir els concursos atlètics o gimnàstics, eren molt apreciats, tenien un component religiós i festiu, es barrejaven amb processons, rituals, exotisme i eleccions. Constituïen una de les màximes expressions de cultura i d'oci a la qual podia assistir un ciutadà.

És probable que l'Empúries grega d'època hel·lenística hagués disposat d'algun espai urbà habilitat com a gimnàs. Fou, però, amb els romans que la construcció d'edificis públics per a espectacles arribà a la màxima expressió. En la creació de tota ciutat romana, després de la definició del recinte de muralles, que delimitava el seu *pomerium*, es planificaven els espais urbans amb el traçat de carrers i els espais edificables, entre els quals sempre hi constaven els grans edificis públics, entre els quals hi havia les termes, el teatre, l'amfiteatre i la palestra. El circ, destinat a les curses de cavalls, es situava a l'exterior de les ciutats.

A l'Empúries romana només coneixem l'existència de l'amfiteatre i de la palestra, ambdós situats extramurs, a banda i banda de la porta principal, situada al centre del llenç meridional de la ciutat. Es tracta de dues construccions tardanes, del segle I, motivades segurament per la demanda social, que volia espectacles. L'amfiteatre és un senzill edifici ovalat, que disposava de les grades aixecades de fusta, distribuïdes entorn del perímetre de l'arena, on es representaven lluites de gladiadors o caceres d'animals salvatges (*venationes*). L'eix longitudinal mesurava 74 metres per 44,40 metres el transversal, la qual cosa equivalia a 250 per 150 peus. La palestra, en canvi, era un edifici rectangular, que mesurava 382 peus (113 metres) de llargada, per 230 peus (68 metres) d'amplada, voltat d'un pòrtic, amb un espai central on s'exercitaven exercicis variats, entre els quals podem destacar les curses (*cursus*), els salts d'alçada i longitud (*saltus*), el llançament de disc (*discus*), i de javelina (*hasta*), la lluita i la gimnàstica. Les termes públiques també tenien espais de palestra on fer gimnàstica // JOAQUIM TREMOLEDA

Vista de les restes de l'amfiteatre de l'Empúries romana.

La gran caixa de joguets

JOSEP MARIA JOAN I PILAR CASADEMONT HAN APLEGAT EN EL MUSEU DEL JOGUET DE CATALUNYA, A FIGUERES, LA MAJORIA DELS JOCS I JOGUINES DE LA NOSTRA INFÀNCIA

Carla Ferrerós > TEXT // Roger Lleixà > FOTOGRAFIA

El museu del Joguet de Catalunya, com és prou sabut, parteix de la col·lecció privada de Josep Maria Joan i Rosa, i ha anat creixent abans i després de la inauguració, el 1982. Josep Maria Joan i la seva muller Pilar Casademont han estat i són les ànimes del museu, avui lligat a la fundació que porta el mateix nom i que ha de vetllar per la seva continuïtat. L'establiment, situat a la cantonada que fan la Rambla amb el carrer de Sant Pere, s'allotja a l'edifici del que havia estat l'hotel París, prestigiós establiment on feien parada els viatgers que, per tren o carretera, feien el trajecte París-Barcelona i viceversa.

Actualment l'exposició de joguines ocupa bàsicament la primera planta però, com que al llarg de les dècades la provisió de material per compra o per donació ha estat ininterromput, es preveu obrir al públic també la segona. Avui el centre figuerenc exhibeix aproximadament tres mil cinc-cents joguines, tot i que la fundació en té més de quinze mil distribuïdes i desades en magatzems, i que són mostrades sempre que es pot a les exposicions temporals temàtiques que s'organitzen cinc o sis cops l'any a la planta baixa de l'edifici del museu, just a tocar l'entrada. El visitant pot contemplar-hi jocs de totes les èpoques: s'ensenya com es jugava a

l'antiguitat i a l'edat mitjana, s'exhibeixen jocs preindustrials, jocs per a nens, jocs per a nenes, cuines, nines de tot arreu del món, trens, disfresses, jocs de cartes, zoòtrops, ossets, tricicles, retallables, *meccanos*...

L'osito Marquina. Aquestes peces estan ordenades per temes i sovint les veiem acompanyades per fotografies d'adults, coneguts a Figueres o populars arreu del país, que mostren com hi jugaven quan eren nens, i que solen portar escrits breus que es refereixen a l'escena. És a dir que, més enllà de les peces que s'hi exposen, de la seva antiguitat i de la disposició a les sales –aspectes que són propis de qualsevol museu de joguines–, tot fent la visita descobrim que al museu de Figueres, animats pel seu director, moltes persones que conservaven a casa algun joguet de la infantesa l'han cedit i ara forma part del conjunt. Són molt populars, per exemple, l'osito Marquina, donat per Anna Maria Dalí, un osset de la seva infància, d'ella i del seu germà pintor, anomenat així per Federico

García Lorca, que l'esmenta en un parell de cartes; o el cavall de cartró d'Ernest Lluch, o les col·laboracions de Joan Miró, Carles Fages de Climent, Josep Palau i Fabre, Joan Brossa, Quim Monzó, Frederic Amat... Resulta grat al visitant des-

cobrir les experiències infantils d'aquells personatges, anònims o coneguts, que han cedit els tresors de la seva infantesa, veritables fragments de memòria passats pel prisma dels anys. Així, molts catalans, i particularment figuerencs, han ajudat a fer créixer la col·lecció de Josep Maria Joan donant els jocs, les fotografies i els escrits.

Vaig quedar un dissabte al matí amb el director del museu, Josep Maria Joan i Rosa, sense saber encara quines coses voldria explicar del museu, ni en quins aspectes jo em centraria a l'hora d'escriure. El director em va convidar a pujar a l'últim pis de l'edifici, on hi ha les oficines, i ens vam asseure per parlar una estona. Vam evitar les preguntes més tòpiques que li deuen haver fet centenars de vegades, tant curiosos com investigadors, com ara «quin és el joguet més antic del museu» o «quins dels joguets exposats són artesanals i quins són d'època industrial». Aquestes dades concretes ens les faciliten llibres i pàgines web. En Josep Maria em va dir: «Mira el web del museu –www.mjc.cat–, descarrega't la *Petita guia del Museu del Joguet de Catalunya*, i allà hi ha explicades algunes coses...» A partir de les seves paraules em vaig adonar que un aspecte del museu –de tots els museus– consisteix en dades, noms, dates... Per ser fidel a l'amable conversa amb Josep Maria Joan, doncs, no parlaré aquí d'aquest aspecte més fred o tècnic perquè ja sabem on el

podem trobar. En canvi, el director em va parlar amb desordre i passió d'algunes peces exposades, de les contínues ampliacions del museu i, sobretot, de les exposicions temporals organitzades a la planta baixa amb les joguines que reposen als magatzems gran part de l'any. Em va mostrar catàlegs plens de fotografies que deixaven veure l'enorme feina feta a través dels anys. Josep Maria Joan, tot explicant-se, transmetia l'esperit del museu i jo procuraré, en la mesura que pugui o sàpiga, transmetre també la meua experiència de visitant, la meravella del retorn a la meua infantesa i a la infantesa de tots els que, per edat, em precedeixen.

La visita al museu. Josep Maria Joan em va acompanyar a visitar tots els

racons i alguns dels joguets del museu. Vam començar per la biblioteca, situada al costat de la zona d'oficines, espai de què el director està molt orgullós ja que està pensat com a lloc dedicat a la recerca sobre el joc, i és obert a tothom qui vulgui investigar. Vam sortir també a la terrassa, on s'organitzen diverses activitats a l'aire lliure i des d'on es té una vista poc coneguda de Figueres, si més no de la que presenta la ciutat a la majoria que passa per la Rambla. A la terrassa hi ha, visibles des del passeig, l'emblemàtica i enorme baldufa i una vaca que sol treure el cap per la barana, de dimensions, color i aspecte tan naturals que des de baix i a primer cop d'ull sembla de veritat; per això el visitant que no l'ha vista mai, quan la descobreix no pot amagar la sorpresa seguida d'un som-

riure. El museu és ple de detalls que a vegades passen desapercebuts però que són els que ajuden a crear l'atmosfera que tothom que hi ha estat coincideix a dir que és màgica: la música delicada de Pascal Comelade, posada que se senti baixa, gairebé imperceptible però sempre present; alguna casa de nines antiga i minuciosa que ens rep a la cantonada del passadís, just a l'entrada de l'espai Joan Brossa; uns simis llargs i simpàtics que penjant en un racó ens miren indolentment...

Quan fa una estona que s'és dins del museu aquesta atmosfera va captivant el visitant. En el meu cas i just llavors, acompanyada de Josep Maria Joan, em vaig poder capbussar en el conjunt de l'exposició. Era aviat al matí, tot just acabaven d'obrir les portes al públic i hi

En Josep M. Joan i Rosa és el director del museu del Joguet des de la seva obertura, l'any 1982.

Escacs al café Royal

DES DE FA GAIREBÉ UN SEGLE QUE AQUEST LOCAL EMBLEMÀTIC DE FIGUERES HA ESTAT EL LLOC DE TROBADA DELS MILLORS JUGADORS DE LA COMARCA

Josep Pérez > TEXT // Roger Lleixà > FOTOGRAFIA

Es diu que el *café Royal* de Figueres, situat al mig de la Rambla, és l'indret més fotografiat de la ciutat després del Museu Dalí. Això es fa fàcil d'entendre si ens fixem en la seva decoració modernista que no ha canviat gaire des que va obrir portes el 1917. El terra de ceràmica pintada, les portes de sinuosa fusta o les taules de ferro i marbre, així com els antics cartells i miralls de la seva decoració, evocuen un passat que al centre de la ciutat ja fa temps que ha deixat pas a la plàstica modernitat.

El *Royal*, però, té una particularitat més: els omnipresents jugadors d'escacs. Des de sempre, el *café* ha estat relacionat amb aquest joc de taula i estratègia. Cada dia, arrengrats en quatre taules al mig del local, es pot trobar una quinzena de jugadors habituals. Personatges com l'Enric Bosch, en Noli o en Josep

Barceló, que sense tenir un horari fix, saben que allà, entre les onze i les dues del migdia, i entre les cinc de la tarda i les deu de la nit, sempre trobaran algú a qui desafiar en una partida. Si la batalla és bona, es fa fàcil veure els dos jugadors rodejats, que arraulits en silenci i asseguts en cadires al voltant de la taula, especulen sobre si aquella torre s'ha mogut com devia o sobre si la reina està ja condemnada.

Simultànies. També és fàcil trobar partides més sorolloses, que es contagien de l'ambient del bar, on els espectadors fiquen cullerada al joc, i empenyen els jugadors a fer un moviment determinat o a canviar l'estratègia. Els millors moments arriben quan es fan partides simultànies o quan els jugadors de més prestigi es van despatxant, un darrere l'al-

tre, en un seguit de partides ràpides, un grup d'aspirants –poden arribar a ser una desena– que desafien la seva supremacia. Aquí és on entren en joc els anomenats 'passants', jugadors que no formen part de la nòmina d'assidus i que després de veure l'*ambientillo* que es respira al pintoresc local des de les vidrieres del carrer, es decideixen a creuar la porta i a demanar tanda.

En general, però, el més fàcil es trobar tres o quatre partides en marxa, de jugadors que es repton mentre fan petar la xerrada. Com a les barberies, allà es parla del Barça, de política i es recorda importants jugadors del passat que van marcar una època, com Josep Bertrina, Josep Campà, Ferran Ymbert, Pere Pujulà, Josep Oriol o Lluís Vilagran. Si per alguna raó una partida s'ha hagut de quedar a mitges, al dia següent, els juga-

Els germans Josep i Rosa Matas, a la barra del *café Royal*, són els que regenten actualment el local.

dors interromputs reprenen el joc allà on el van deixar, amb la darrera jugada apuntada en un paper.

Al'estiu la plantilla de jugadors s'amplia amb una desena d'estiuejants habituals de la comarca, la majoria estrangers, que es desplacen des dels pobles veïns, on tenen la segona residència, per jugar als escacs a les tardes del Royal. N'hi ha un d'americà, un de filipí, dos de bielorussos, un de cubà, dos de holandesos, un d'anglès i un parell d'alemanys.

Tots els jugadors d'escacs del Royal sobrepassen la quarantena i molts d'ells com en Mario Fàbrega, amb 93 anys, o l'Enric Bosch, de 81, fa més de 50 anys que van a jugar-hi. Tots ells recorden un passat esplendorós vinculat als escacs. Durant dècades, el Royal –per aquella època conegut com l'Espanyol– era la seu del club d'Escacs Royal, que aplegava més d'un centenar de jugadors que competien arreu de Catalunya i l'espai on es duïen a terme tornejos de partides simultànies que aixecaven molta expectació.

Cent anys d'escacs i activisme. El local va obrir portes l'any 1917, essent

propietat de la família Gay de Barcelona, però des dels inicis que l'ha regentat la mateixa nissaga que avui en dia és darrer el taulell. Josep Fàbrega Bofill i Lluís Fàbrega Rabarter en van ser, cronològicament, els primers encarregats. Per la seva ubicació, al rovell de l'ou de Figueres, havia estat sempre punt de trobada d'intel·lectuals i activistes. Als anys 30, durant l'anomenada dictablanda de Dàmaso Berenguier, rebia la visita de personatges com Francesc Cambó o Francesc Macià, vinculats al moviment de l'Empordà Federal.

Tot i així, durant la Guerra Civil, aquest va ser l'únic local vinculat a la gent d'esquerres que no va cremar sota les flames del feixisme. D'aquells anys cal destacar l'haver-se creat ja oficialment el club d'Escacs Royal el 1932 i es recorda la visita el 1935 d'un gran mestre del joc, el polonès George Koltanowski, que va jugar una desena de partides simultànies a cegues en un dia antològic.

L'any 1939, amb Franco ja al poder, les autoritats li van dir a Lluís Fàbrega que un bar no podia tenir un nom anglès, en tot cas alemany o italià –afins al règim– i

que l'havia de canviar. L'avi Fàbrega va contestar emprenyat: «Hi poses qual-sevol cosa en espanyol». I va ser així com el funcionari el va batejar com *café Espanyol*.

En acabar el conflicte armat i amb l'empobriment del teixit associatiu de Figueres, els escacs, un joc de taula relacionat llavors amb la gent il·lustrada, va ser l'excusa per acollir durant dècades l'elit intel·lectual. El primer president del club va ser Lluís Escutia, secundat per Luis Notario. Els escacs no van trigar gaire a arrelar entre els figuerencs i durant les dues següents dècades es van viure els moments de més esplendor. El club sobrepassava els 200 membres, a l'Espanyol hi havia una sala interior habilitada –avui en desús– en què s'organitzaven tornejos de partides ràpides i a les parets del local no faltava un taulell on es penjava la 'jugada del dia', que convidava els jugadors a trencar-se la closca rumiant una solució.

Els anys 1956 i 1957 el club Escacs del Royal va arribar a jugar a primera divisió. D'aquella època es recorden jugadors emblemàtics com Jordi Cuadras,

Any 1927, abans de començar una partida d'escacs simultània. Hi podem veure jugadors que encara freqüenten el local com Mario Fàbrega, el primer llogater Josep Fàbrega Bofill o jugadors il·lustres com Manel Lagresa // PROCEDÈNCIA: Arxiu *café Royal*.

Quan els mitjons eren pilotes

BENET MAJÓ (BADALONA, 1929) RECORDA COM ES DIVERTIA LA MAINADA DE GARRIGUELLA DURANT LA COMPLICADA DÈCADA DELS ANYS TRENTA

Sebastià Roig > TEXT // Aniol Resclosa i Planes > FOTOGRAFIA

Tot i no ser cap jovenet, Benet Majó Xicota conserva intacta la murrieria de quan corria per Garriguella amb calces curtes. La família de Majó es va establir al poblet empordanès l'any 1933. Mentre el seu pare exercia de barber i d'agutzil, el petit Benet anava a escola i corria sense treva per carrers i places, on compartia jocs, lleure i aventures amb els nois i les noies de la seva quinta.

El senyor Majó somriu en recordar aquell temps. «Jugàvem molt sovint al carrer de les Escoles –diu. Feia molta pujada i no hi passava gaire ningú. Estàvem sempre a recer de la serra de Tramuntana. Allà hi tocava força el vent i ens posàvem en alguna cantonada per protegir-nos. Un cop, quan tenia nou o deu anys, pel carrer pujava una senyoreta jove i un cop de vent li va aixecar les faldilles fins a la cara. A sota duia els pantalons d'aquell temps, però els tres o quatre que érem ens vam quedar com si ens haguessin afusellat. En arribar a estudi, vam començar a dir als altres: 'Si sabéssiu el que hem vist! Que horrorós!', perquè no havíem vist mai les cuixes o les cames de ningú.»

Jugar a pam i toc. Jugar a boles era una de les distraccions més populars del moment. «A les partides fèiem servir boles de pedra, que de vegades es

trencaven. Jugàvem a pam i toc, que funcionava així: un company posava la bola en un lloc i jo, amb els dits, li llençava la meva; si quedava a un pam o menys d'on era, l'havia guanyat. Si quedava més lluny, l'altre tirava la seva i, si feia el pam, guanyava ell.»

La plaça de Noves era un dels espais preferits per disputar partides inaccessibles. «En aquesta plaça hi havia un pou. Quan el van escurar, al cap d'uns anys, de dins en van sortir un grapat de boles. També en van sortir moltes monedes. A la plaça hi havia un sabater que llençava al pou monedes sense valor. A la guerra, durant la retirada, es va bolcar un camió ple de monedes a l'entrada del poble. No sé si ho havien tret d'un museu, però hi havia una quantitat de monedes enorme, de coure, que no eren actuals. Hi havia gent que les agafava, però no tenien valor de canvi.»

Tal i com passava amb les boles, la majoria dels jocs de l'època eren força elementals; de manera similar, els materials senzills formaven part dels joguets i les andròmines amb què es divertia la mainada. Majó explica: «Agafàvem una canya foradada i fèiem bombolles de sabó. La sucàvem a l'aigua i bufàvem. De vegades sortia una bombolla, altres cops tres o quatre». Una corda també podia proporcionar

una bona estona. «La fèiem servir pel joc d'estirar la corda: ens posàvem cinc d'un cantó i cinc de l'altre. Hi havia una ratlla al mig. El que travessava la ratlla havia perdut.»

Aviadors i projectils. Per a la mainada dels anys trenta, la guerra va ser un referent inevitable; com és lògic, l'ombra del conflicte bèl·lic s'acabava reflectint en alguns jocs. A Garriguella, la presència del camp d'aviació republicana, vora la carretera actual de Llançà, va estimular els menuts a construir petits avions. «Per muntar el fusellatge, agafàvem els barrots de les potes de cadires velles. Amb una fusta prima, els fèiem les ales i el timó del darrere.»

Jugar a guerres també era una pràctica normalíssima en aquells dies. «Anàvem a combatre en un lloc que en dèiem la fàbrica, on hi havien dues parets, i sortíem i ens enfrontàvem els de Garriguella contra els de Noves, que era una zona de dalt del poble. La guerra es va acabar quan a un de dalt li van fotre un cop de roc». En aquestes batalles, els contendents solien anar armats amb tiradors. «Els fèiem amb branques en forma d'Y. Tallàvem una goma agafada d'un pneumàtic, la lligàvem a les branques i col·locàvem un tros de coure al final, per posar la pedra.»

Al cap d'un temps, les pedres van ser substituïdes per uns projectils més

Boles conservades al Museu del Joguet de Catalunya // FOTO: Joan Juanola.

En Benet Majó amb una bicicleta de ferro, del temps de quan ell era un nen.

moderns. «Parlem de quan a les cases i les botigues hi van posar cortines amb tires de ganxets metàl·lics; ben aviat se'n van quedar totes sense, perquè les robàvem. Jo estudiava fusteria i, pels amics, vaig començar a fer fusells de fusta. A la punta del canó, hi lligava dues gomes amb un clau enlairat; després, estirava les gomes fins fer-les arribar a un altre clau, situat a la culata del fusell, i hi enganxava el final de la goma i el ganxet de cortina. Gràcies a un gatell, aquest clau es deixava anar i el ganxet sortia disparat.»

La dèria del futbol. No tot es reduïa a baralles i pràctiques de tir. Fer esport també era habitual entre els més joves. Tot i que el futbol no gaudia de la preeminència mediàtica actual, aquest esport era el que tenia més adeptes. L'afició, però, tenia poques ocasions de practicar-lo amb pilotes reglamentàries. Majó recorda: «Agafàvem molt sovint pilotes velles i fetes malbé, plenes de parracs. O fabricàvem pilotes amb un grapat de mitjons. Amb això, ens posàvem a jugar a futbol al mig del carrer, marcant les porteries amb rocs que posàvem a cada banda.»

Apart del carrer, els garrigue llencs disposaven d'un terreny de joc més seriós: el camp de futbol vell, situat on hi ha l'actual escola Joaquim Gifre. «Cada dijous a la tarda, els alumnes de l'escola anàvem al camp; durant la guerra, només ens hi deixaven anar als més grans. Ens hi acompanyava sempre el mestre Enric Pumarola, que també jugava amb nosaltres i es posava

Pels carrers de Cadaqués

QUAN LA CREATIVITAT I ELS POCS RECURSOS IMPERAVENT ENTRE LA MAINADA DEL POBLE

Erika Serna > TEXT I FOTOGRAFIA

Ens trobem amb en Joan Manuel Tajadura (Cadaqués, 1949), model·lista naval i propietari d'una interessant col·lecció local de peces relacionades amb el cap de Creus, a casa seva, al carrer de ses Flors. El seu afany i interès pel passat cadaquesenc en sentit ampli l'ha portat a tenir ben viu al cap tots els jocs de la seva infantesa. Recorda amb enyorança els canvis dels costums infantils i la important dosi de creativitat que tenia tota la mainada de llavors, ja que amb pocs calés i menys recursos feien les seves joguines, a la vegada que ens critica el consumisme actual i l'arsenal de joguines industrials, boniques i enginyoses, que tenen tots els nens, però que fan menysprear aquelles que ells mateixos es podrien fer. Evoca com la pràctica dels jocs no era gens ordenada en el sentit que jugaven uns dies a uns jocs i, sense planificació ni rutina, al cap de pocs dies canviaven.

Ens explica, amb passió i plaer per la tertúlia en si, els jocs que jugava al pati de l'escola dels nens quan era petit—les nenes anaven a estudi a l'escola Caritat

Serinyana—i el nens, separats, a l'actual edifici de l'Oficina de turisme i guarderia es Papanell. La mainada d'abans tenia un interès especial a practicar jocs en què s'havien de saltar entre ells. Jugaven al burro, conegut arreu, acompanyat de la cantarella: «*Churro, media manga, man-gotero*». No deixa de ser un exercici de força i enginy. Entre els jocs més valorats en Joan Manuel recorda com jugaven a *la una mi mula*, ja conegut d'abans de la guerra com a mínim, que consistia a saltar sobre l'esquena del que parava seguint les directrius d'una cançó ordenada: «*A la una, mi mula. / A la segona, en Quimet i la Sona. / A la tercera, els peus juntats*—s'havia de fer quan acabaves el salt. / *A la quarta, què vols, cop o culata?*—el que parava havia de respondre i el saltador fer-ho. / *A la cinquena, servidor de pallot i la Carme cinta*—deixaves alguna cosa sobre l'esquena, com una pedra, un mocador... i si queia, havies de parar. / *A la sexta, recollir la ballesa*—recollies el que s'havia col·locat anteriorment. / *A la set, un burro sec, alt i dret i encara balla. / A les vuit, un bon bescuit*—s'havia de donar una coça al cul del que parava. / *A les nou, la gallina fa l'ou*—es deixava caure una pedra del lloc indicat. / *A les deu, la vera creu*—feies el signe de la creu en el moment del salt. / *A les onze, sa meu tia cau i s'enfonsa*—t'enfosaven en acabar de saltar. / *A les dotze, Sant Antoni va per mar amb una campana a cada costat*.»

Dins del mateix pati de l'escola jugaven a *valentiro* que consistia a fer una

pista amb quatre divisions al terra, les dues del centre eren on es col·locaven els jugadors i, darrere d'ambdues bandes, hi havia la presó respectiva de cada equip; tiraven amb una pilota petita, i si tocaven algun nen i no agafava la pilota, anava a la presó com a càstig eliminadori.

Les clotxes era un joc que consistia a fer cinc o sis forats a una paret on s'havia de tirar una pilota apuntant a un d'aquests forats; s'havia d'encastar la pilota i el nen que tenia el número d'aquell forat havia d'intentar recuperar-la.

El joc d'agafar una fortalesa. Tenien molt d'èxit les guerres de cops de pedra que jugaven entre dos bàndols marcats per la ubicació de l'habitatge familiar, és a dir, tan bon punt sortien de l'escola, els nens es distribuïen entre els que vivien al costat dret del pont de la Riera i els del costat esquerre. Hi havia un interès a ser considerat valent entre els companys combinat amb un arrelament del sentit de la lluita i la baralla. Tot s'hi valia en el sentit que es tiraven cops de roc—la platja Gran és plena de pissarres de totes mides—i, de tant en tant, acabaven a cal metge Mallol perquè els fes algun punt de sutura. També jugaven a agafar una fortalesa, que solia ser la torre de les Creus o una petita construcció que hi havia al corral de la Gala del carrer Solitari. Solien portar espases amb empunyadures fetes de soles d'espardenya i trossos de branques de palmeres o tamarius, que feien les fun-

Joan Manuel Tajadura ens parla d'un dels jocs més destacats de Cadaqués: 'a la una mi mula'.

cions de fulles. Tenien mandrons amb els quals jugaven a fer punteria.

Quan feia temporal de mar anaven a Portdoguer a jugar a trinxeres fetes al mig del soguer apilat de manera natural; també era el lloc ideal per a les lluites entre *indius* i *cowboys*. No jugaven a gaire res més a les platges del poble. La inventiva arribava a fer-se arcs i fletxes amb les barnilles metàl·liques dels paraigües trencats i que a la vegada empraven per intentar pescar roms i rogers. Feia

goig tenir un arc, portar-lo penjat al coll i simular que l'engegaven.

Eren molt afeccionats a desmuntar les baldufes que compraven a la botiga de can Pepet d'en Sebi o can Poldo, així els treien el pern i el ferro i el substituïen amb un clau punxegut, que quan tiraven i tocaven de ple una altra baldufa la trencava. Feien escopetes amb gafets de les cortines de les cases.

Jugaven amb rodets que conduïen amb molta habilitat pel passeig i que es

feien ells mateixos amb cercles metàl·lics de bótes de vi o de llantes de bicicletes velles, acompanyats d'un ferro en forma d'u que els conduïa.

La cucanya. Per la festa major d'estiu, a principis de setembre, les activitats d'esbarjo augmentaven i s'organitzaven carreres de sacs de nens i nenes separats, així com fer de dalenc que consistia a tirar-se al mar i anar el més lluny possible sense treure el cap de sota l'aigua; també feien concursos d'estirar la corda entre casats i nois més grans solters, o els de la colònia –així deien als estiuiejants– contra els del poble, regates de rem, futbol... Un comentari a part mereix la cucanya encara en plena vigència des pal enseuat que es col·loca al moll de Portdoguer i consisteix a escalar o grimpar, només amb l'ajuda de braços i cames per un pal horitzontal, que està empastifat amb seu relliscós, fins a atrapar un objecte –a l'actualitat és un pollastre de plàstic– situat al final per aconseguir un premi.

En Joan Manuel recorda com les nenes jugaven a saltar i parar, a firetes, a amagar o a *mistri*, a saltar a corda o *julit*, i per sobre de tot, jugaven molt amb nines. Recorda la cantarella del joc de la cuca-cela, joc de jugar a amagar –només de nenes– que deia: «*Cuca-cela l'endevela / l'esquirol bin dol / la Maria clavellina / que ens ensenya la doctrina / alabat, forrelat / les costelles del través / fora un, fora dos, fora tres.*»

No podem acabar sense fer un esment a les *passanelles*, que són les pedres planes pissarroses que es troben a la majoria de platges del poble. Hi jugaven, igual que tota la mainada d'ara, la qual acabada d'arribar al front de mar de Cadaqués, encara que sigui la primera vegada, té l'impuls natural de tirar-les sobre l'aigua del mar de manera que faci el màxim nombre de salts per sobre de l'aigua abans d'enfonsar-se 🐡.

A dalt, nens jugant a es pal enseuat, a Portdoguer. Any 2012. A baix, una carrera de dolls per la festa major. Anys 50 o 60 // FOTO: Joan Vehí.

Les cartes a Cantallops

PARLEM DE FER LA BOTIFARRA I JUGAR AL TRUC O A LA BRISCA A CAN MARTÍ SERENO, A LA SOCIETAT LA CONCÒRDIA, A CAN TOMÀS I FINS I TOT A LA RECTORIA

Lluís Serrano > TEXT // Aniol Resclosa i Planes > FOTOGRAFIA

Els jocs de taula, i les cartes en particular, formen part de la cultura rural: com a entreteniment, passatemps i diversió. Permeten, d'altra banda, entendre i organitzar la vida més enllà de les obligacions laborals, completen les necessitats de relació i són un reflex de la realitat social. Resolen i alliberen tensions i en creen de noves, les dues cares de la cohesió. Els jocs tenen un valor educatiu i són importants per a l'aprenentatge i per al desenvolupament cognitiu. La pràctica lúdica influeix en la socialització familiar, a banda de ser un mecanisme d'identificació entre l'individu i el grup. Es podria definir també com una activitat volun-

tària exercida dins uns límits temporals i en espais concrets, amb unes normes acceptades entre els participants. Tant en l'esfera pública com en la privada, el joc esdevé, amb cert grau d'element simbòlic, alguna cosa diferent però complementària dels afers quotidians.

En els pobles empordanesos és comú veure, en els diferents bars i locals socials, els avis i les àvies fent la partida. Els bars rurals aconsegueixen diverses funcions en el si de la comunitat. Una funció significativa i encara vigent és que són, majoritàriament, espais de sociabilitat masculina. Llocs de trobada i de relació social, tertúlies i silencis, jocs de cartes.

Per parlar-ne, qualsevol municipi hauria estat una bona mostra, però aquesta volta ens hem adreçat a l'Albera i hem enfocat l'objectiu en Cantallops. La societat La Concòrdia ha estat històricament –i encara ho és– un referent per a la vida social i l'esbarjo. L'edifici, construït entre 1908 i 1910, és propietat dels socis de la mutualitat, associació nascuda el 1864. Es tracta d'una veritable institució, l'entitat més antiga del poble.

Can Martí Sereno i can Tomàs. A més de la societat, es jugava a can Martí Sereno, al cafè del carrer Figueres obert fins al tombant de la dècada dels 60. I

Un grup de jugadors de botifarra fent la partida a la Societat la Concòrdia de Cantallops.

en els darrers quaranta anys, el bar can Tomàs s'ha convertit també en un referent local dels jocs de cartes. A finals d'agost, organitzen un campionat de botifarra –des de 1996– i de truc –des de 2005– en què també hi ha participants de pobles veïns. Els jocs de cartes i el dòmino eren habituals a les cases. Els dies de mal temps o després de sopar, els joves feien sobretaula amb els avis i jugaven al truc o la brisca. Ens expliquen que «la família estava més unida» quan no hi havia televisió. Un altre espai de trobada i de joc era la rectoria. Mossèn Francisco, que no anava a la societat, jugava a la brisca amb les dones més vinculades a l'església, com les germanes de can Quim Daviu, la Montserrat Roca i l'Anita Batlle.

Hem parlat amb l'Antoni Brugat, l'Àngel Gumbau i en Miquel Sabartés. Aquests dos últims, jugadors habituals i parella de joc en el campionat de la Jonquera. Coneixen bé els jocs i els detalls, actuals i passats. A la societat es jugava a gairebé tots els jocs de cartes: truc, burro, botifarra, manilla, set i mig, subhastat i canari. Fins a finals dels 60 i principis dels 70 totes les set taules eren plenes. Era l'entreteniment principal. El joc més jugat ha estat sempre la botifarra. Els joves s'iniciaven amb els més grans, l'«etern relleu» com il·lustrava en Just Manuel Casero. L'Àngel s'havia iniciat amb 14 o 15 anys amb en Lloberas, en Xampí i un dels germans de can Serra Picas. En Miquel va començar a jugar a la societat i va fer-ho amb un veterà, en Josep Trilla: «M'empipava perquè era gent que en sabia molt». Se sentia reconegut però jugava cohibit, agraït i amb molt de respecte. Recorda en Carlos Pitu que feia parella amb en Leandro; i que l'avi Calau i en Miquel Llonch es discutien pel joc. En sabien molt, se'n recordaven de totes les

cartes que sortien. Hi havia certa rivalitat. Els grans jugaven amb les mateixes parelles i, si podien guanyar, eren feliços. Els sabia molt greu de perdre. Jugaven amb la idea que si perdien haurien de pagar el beure als contrincants: «El got de garnatxa l'havien de suar». Sopaven i anaven a fer la partida a la societat, al vespre sempre hi havia alguna taula. Altres habituals eren el Rajoler, en Pepito, en Cargol, l'Eduard, en Massanes o en Josep Gumbau.

El canari, a pesseta. Mentre jugaven hi havia màxima concentració, parlaven abans o al final de la partida. Els temes eren referents a la terra, les vinyes i els olivars. De política no se'n parlava. No solien tenir televisió ni ràdio, i a la societat llegien els diaris que «informaven del que els convenia». Segons l'Àngel, «havia de passar el rato com podies, era divertit. Cada dissabte i diumenge hi havia ball amb la gramola». També feien teatre amateur. En Trilla i en Josep Carbona n'eren els encarregats. L'Àngel distingeix els jocs de parella i els individuals. Entre aquests últims té fama de ser bon jugador del canari. Per competir havien de ser sis i, entre tots, s'hi jugaven una pesseta. Això no era permès, sobretot amb diners sobre la taula, però ho feien

igual. Jugaven amb fitxes i després passaven comptes. Recorda que una vegada, a finals dels 50, un sergent de la Guàrdia Civil va jugar amb ells. Normalment, els membres de la força pública jugaven al dòmino –entre ells o amb altres del poble– i, a voltes, guardaven certa distància, «molts haurien jugat però tenien por dels seus superiors». La botifarra és el joc estrella i per guanyar «cal tenir *dos* manilles i un as»... És un bon passatemps que serveix per exercitar la memòria. Requereix molta concentració i no és fàcil. Cal tenir un company que segueixi bé tots els senyals amb les cartes que es tiren: «Si el company no té manilla ja estàs perdut». Cal recordar-se dels pals –o colls. El truc també té els seus codis com picar l'ullet, la boca o el morro. En Toni n'era aficionat, s'hi jugaven el beure i, a can Tomàs, solia jugar amb en Joan Pagès, en Peix, en Llorens, en Corpella i l'Indalecio.

Actualment, els divendres i els dissabtes al vespre fan la botifarra a la societat; i els altres dies, havent sopat, a can Tomàs, així com a la tarda dels dies de cap de setmana. A la societat fan dues taules: els germans Carbonell competeixen amb en Baldiri i l'Àngel; i en Josep Mach i l'Olmo són rivals d'en Miquel i en Paco Iglésias. I si no hi ha prou gent, s'hi afegeixen jugadors esporàdics, com en Lozano. A l'hora de pagar, després de dues partides, no tenen en compte el resultat. Gairebé mai discuteixen per com ha anat la jugada. Darrerament, els més joves –entre trenta i quaranta anys–, s'ajunten per jugar al bar de la plaça. Solen jugar entre ells i tenen respecte als grans perquè els consideren molt bons jugadors. Els diumenges, a can Tomàs, el primer que arriba comença a jugar. No miren parelles ni esperen a ningú, la passió hi pot més ♠.

M5

Celebració de la festa del Ranxo a la plaça Major de Capmany.

ANY: 1935

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ D'IMATGES DE L'ARXIU COMARCAL DE L'ALT EMPORDÀ

M6

Una filera de cassoles fumejant per la festa del Ranxo de Biure. La gent espera una mica expectant.

ANY: ENTRE 1940-1950

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ D'IMATGES DE L'AJUNTAMENT DE BIURE

PATRIMONI

PATRIMONI ARQUITECTURA

El far de s'Arenella [pàg. 84-85]

DAVID MORÉ [Tossa de Mar, 1974. Historiador i arxiver]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

La necròpolis de Can Bech de Baix [pàg. 86-87]

JOAQUIM TREMOLEDA [Lladó, 1962. Historiador]

PATRIMONI INDÚSTRIES I COMERÇOS

Records de cerer [pàg. 88-89]

SEBASTIÀ ROIG [Figueres, 1965. Periodista i escriptor]

PATRIMONI HISTÒRIA

La garriga de Roses [pàg. 90-91]

XÈNIA BERTA [Roses, 1980. Historiadora i periodista]

PATRIMONI LLENGUA

Interjeccions pageses [pàg. 92-93]

JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ [Areny de Noguera, 1954. Filòleg]

PATRIMONI FAUNA

Llops al país de la tramuntana [pàg. 94-95]

JOSEP M. MASSIP [Banyoles, 1958. Naturalista i escriptor]

PATRIMONI FLORA

El grèvol [pàg. 96-97]

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

La ratafia [pàg. 98-99]

MONTSE PARADA [Vilanant, 1968. Doctora en Farmàcia i Etnobotànica]

JOAN VALLÈS [Figueres, 1959. Catedràtic de Botànica]

Conjunt d'objectes de l'acompanyament
funerari de les tombes de la necròpolis
de Can Bech de Baix FOTO: Toledo,
Palol 2006, fig. 239.

La ratafia

La flora i el saber tradicional que hi és lligat, posats en una garrafa d'alcohol a través de l'experiència d'un ratafiaire atempordanès com en Llorenç Parés

Hom atribueix a Josep Pla l'aforisme que alguns plats de la nostra cuina són el paisatge posat a la cassola. La nostra experiència d'un estudi etnobotànic fet a l'Alt Empordà entre els anys 1996 i 2007 i continuat amb recerques sobre plantes alimentàries ens fa adherir-nos a aquesta idea. Les més de 200 persones amb les quals hem parlat aquests 17 anys de com entenien i usaven les plantes ens han fet veure que les societats humanes gestionen el seu medi natural i el duen a la cassola o on escaigui per a cobrir les necessitats vitals, peremptòries o no tant. N'és un exemple un licor que consisteix, usant la metàfora planiana, en el paisatge –vegetal– posat en una garrafa amb alcohol i, després d'estar-s'hi 40 dies a sol i serena, repartit en ampolles que són un compendi d'algunes de les espècies –i del saber que hi és associat– més notables de la flora diluïdes en esperit de vi.

Les ratafies industrials tenen com a element bàsic les nous verdes. A les casolanes, això es compleix igualment en una gran majoria, però també es troben licors anomenats ratafia fets sense nous. En l'elaboració d'unes i altres hi intervenen diverses plantes, a vegades moltes, fins gairebé un centenar. En les prospeccions etnobotàniques a l'Alt Empordà n'hem re-

collit 12 receptes: d'algunes de molt senzilles a d'altres de força complexes en composició i elaboració, amb uns nombres mínim i màxim d'espècies de 10 i 53. En comarques properes s'han trobat igualment receptes diverses d'aquest licor, especialment a la Garrotxa, on, a més de fer-se ratafia a casa, la indústria d'aquesta beguda alcohòlica ocupa un lloc important.

La saviesa tradicional. Com moltes coses lligades al coneixement popular sobre la natura, la saviesa tradicional en l'elaboració de ratafia sofreix un procés d'erosió, de decaïment. Per a pal·liar aquesta pèrdua, el 2011 vam organitzar al Museu del Joguet de Catalunya,

a Figueres, un taller de preparació de ratafia que va comptar, entre altres, amb un valuós informant dels nostres treballs etnobotànics, que ens va ensenyar els seus secrets –potser no tots, és clar, però els suficients– per tal de mantenir viu aquest valuós saber. És una de les persones amb les quals hem conversat més en el decurs de les recerques a la nostra comarca, i ara volem presentar-lo i remarcar les seves idees i pràctiques respecte al licor que ens ocupa.

En Llorenç Parés i Nicolau va néixer a Saus el 1934 i es va traslladar a Camallera fa uns quaranta anys. Ell i la Carme, la seva dona, encara menen un hort a Saus i un altre a Camallera. Són uns horts especials. A part de les verdures que podríem comptar de trobar-hi, hi cultiven la majoria dels ingredients de les seves ratafies. En un hi tenen cinc mentes, ala, romaní, farigola, camamilles, nepta, ruda, marduix, poniol, llorer, olivera, orenga, tarongina, valeriana, herba de Santa Maria, fonoll i tanarida; a l'altre, poniol, caps de burro, camamilla, saüc, clements, sàlvia, tarongina, plantatge de fulla ampla, orenga, broïda, marduix i cua de cavall.

Quan comença a florir el saüc, a l'abril, en Llorenç fa sortides pels voltants de casa per a recollir plantes que per Sant Joan ja no seran florides i que necessita per a la seva ratafia, les asseca a l'ombra en un assecador fet per ell mateix i les conserva en pots de vidre o en farcellets em-

Plantes per fer ratafia

Agrimònia, alfàbrega, anís, anís estrellat, cafè, camamilla, cordonet, canyella, cardamom, clau, clements, comí, coriandre, cua de cavall, escapiosa, farigola, fonoll, ginebre, gingebre, herba de Sant Joan, herba del traïdor, llimona, llorer, malva, marduix, marialluïsa, menta del mal de ventre, menta, nou moscada, nou verda, orenga, ortigues, parietària, pi, plantatge de fulla ampla, plantatge de fulla estreta, poniol, regalèsia, romaní, romeguera, rosa, sabuc, sajolida, sàlvia, tarongina, taronger, til·la, userda i valeriana ☛

Una ratafia preparada per en Llorenç Parés.

es barregin bé i les plantes alliberin les seves essències. Al cap de quaranta dies colarà el preuat elixir, primer amb unes mànegues de feltre, també de disseny propi, i després amb paper de filtre més fi per tal que quedi ben transparent. I en guardarà una mostra, com cada any, que no tastarà ningú.

Tradició i innovació. L'elaboració d'aquest licor parla de tradició, identitat i coneixements ancestrals de plantes medicinals i aromàtiques. Quan hom prepara ratafia no posa pas a macerar en alcohol qualsevol planta. En Llorenç ho sap bé, a part del plaer d'assaborir el licor, se n'aprofiten les propietats medicinals: digestiva, diürètica i per a menstruacions doloroses.

Ara bé, la ratafia –com tot allò lligat al saber popular– no és pas únicament tradició; també té un grau, que pot ser important, d'innovació. Moltes persones que n'han anat preparant –en Llorenç n'és un exemple– n'han modificat la composició, respecte de la transmesa per la seva mare, per exemple, tot provant com quedaria amb algun ingredient de menys, un xic més o menys d'un o un altre o algun de nou.

Finalment, cadascú ha anat afaiçonant la seva ratafia, a vegades fins i tot amb algun ingredient que es vol mantenir en secret, perquè hi dóna un toc específic que es vol original. La ratafia és, doncs, també, un licor d'autor, en què la contribució personal matisa l'experiència secular acumulada.

bolicats en paper de diari i endreçats en capsos que retola amb el nom de la planta i l'any de recollida

Quan s'acosta Sant Joan, prepara la garrafa, i el tallador de nous, que també s'ha fabricat ell mateix per no haver d'embrutar-se les mans en tallar les

nous verdes i «anar amb les mans tenyides una setmana». Un cop tingui la garrafa plena, la posarà en un petit cobert que ha preparat a l'hort, on li toca el sol però no la pluja i on irà dia sí dia també a sacsejar-la perquè les aromes

En Llorenç i la Carme davant d'una de les plantes, l'ala, que posen a la ratafia. Al detall, en Llorenç amb plantes de poníol seques, desades per a fer-ne infusions i per a posar a la ratafia.

EL TEU PLA PERFECTE

VINE A GAUDIR-LO
 ELS 365 DIES

Les millors marques Restaurants Supermercat Espai infantil Aparcament gratuït

www.granjonquera.com

Avinguda de Galícia, 22-28 - 17700 La Jonquera
 +34 972 55 78 31
 AP7-Sortida 2 - NII-1000mts Casc Urbà

Gran Jonquera Outlet & Shopping
 @granjonquera
 WII A TOT EL CENTRE